

POLOŽAJ MAĐARSKE NACIONALNE MANJINE U VOJVODINI: SOCIOLOŠKO-PRAVNI ASPEKT

The Position of the Hungarian National Minority in Vojvodina: Sociological and Legal Aspects

ABSTRACT *The text is about sociological and legal analysis of the position of the Hungarian national minority in Vojvodina, with special regard to the period between 2002 and 2007. It is believed that ethnic relations have a significant role in establishing national identity, and that collective rights represent the legitimate effort to preserve the language, writings and culture of those ethnic groups. The position of the Hungarian national minority is the position that is guaranteed by the constitution of the Republic of Serbia in the section regarding the collective rights: the right to the education in their first language, official use of language and writing, media informations in first language, preservation of culture and the right to participate in public activities. The position of Hungarian minority is regarded in two dimensions: the level of legal regulations and the level of actual problems that the members of minority are facing when practising their rights.*

KEY WORDS *Hungarian national minority, Vojvodina, Republic of Serbia, law regulations, problems*

APSTRAKT *U radu se vrši sociološko-pravna analiza položaja mađarske nacionalne manjine u Vojvodini, s akcentom na periodu od 2002. do 2007. godine. Smatra se da etničke veze imaju značajnu ulogu u oblikovanju nacionalnog identiteta, a da kolektivna prava predstavljaju legitimnu težnju za očuvanje osobnosti etničkih grupa kao što su jezik, pismo i kultura. Pod položajem mađarske nacionalne manjine podrazumeva se položaj koji ova manjina ima na osnovu stepena ostvarivanja svojih Ustavom Republike Srbije zajemčenih kolektivnih prava: pravo na obrazovanje na maternjem jeziku, službenu upotrebu jezika i pisma, informisanje na maternjem jeziku, očuvanje kulture i učešće u javnom životu. Dimenzije položaja posmatraju se na dva nivoa: na nivou pravne regulative i na nivou konkretnih problema sa kojima se pripadnici mađarske nacionalne manjine suočavaju u ostvarivanju svojih prava.*

KLJUČNE REČI *mađarska nacionalna manjina, Vojvodina, Republika Srbija, pravna regulativa, problemi*

¹ zmanic@f.bg.ac.rs

Uvod

Namera je da se u radu prikaže položaj mađarske nacionalne manjine u Vojvodini, s obzirom na to da njeni pripadnici pretežno žive na ovom području. Ona je predmet interesovanja zbog postojanja resursa za afirmaciju svojih interesa. Vojvodanski Mađari poseduju dovoljno demografskih i socijalnih potencijala za preduzimanje celovitih društvenih aktivnosti na afirmaciji sopstvenog etničkog identiteta i kulturnih osobenosti (Ilić i Cvejić, 1997: 169). Akcenat će biti na periodu od 2002. do 2007. godine, odnosno na petogodišnjem periodu nakon donošenja Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (*Sl. list SRJ*, br. 11/2002), s tim da će se, kad god je to moguće, vršiti poređenje sa podacima iz perioda pre donošenja ovog pravnog akta.

Promene na području zakonskog regulisanja prava nacionalnih manjina su brze, a njihov ritam se ne može predvideti. Pravni propisi doneti nakon perioda obuhvaćenim radom², uključujući i nov Zakon o lokalnoj samoupravi³, biće razmatrani u drugom napisu, koji će se baviti položajem mađarske nacionalne manjine u Vojvodini od 2008. godine, posebno imajući u vidu nove podatke koje će doneti predstojeći popis stanovništva.

Rad je zasnovan na sociološkoj literaturi, pravnim propisima, izveštajima organa vlasti i nevladinih organizacija o ostvarivanju prava nacionalnih manjina i tekstovima objavljenim u medijima, koji će biti korišćeni u ilustrativne svrhe. Rad je, dakle, zasnovan na podacima koji su nastali nezavisno od naučnog istraživanja, a koji su korisni u naučnom pogledu. Zapostavljanje ovih izvora u proučavanju savremenih društava tim manje je osnovano jer su u njih obično ugrađena neka naučna saznanja, pretpostavke i postupci (Milić, 1996: 384). S druge strane, upotreba podataka koje društvo stvara zarad ostvarivanja nekih svojih potreba, a mimo naučnog istraživanja, nosi sa sobom niz poteškoća, kao što je nepostojanje ili nedostupnost podataka, sadržinska nepotpunost, nenavodenje vremenskog perioda na koji se odnose itd.

² Odluka o raspodeli budžetskih sredstava Pokrajinskog sekretarijata za propise, upravu i nacionalne manjine organima i organizacijama u čijem radu su u službenoj upotrebi jezici i pisma nacionalnih manjina (*Sl. list APV*, br. 6/2008), Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine (*Sl. list APV*, br. 17/2009), Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne Pokrajine Vojvodine (*Sl. glasnik RS*, br. 99/2009-3), Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina (*Sl. glasnik RS*, br. 72/2009), Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (*Sl. glasnik RS*, br. 72/09), izmenjen Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama (*Sl. glasnik RS*, br. 45/91, 53/93, 67/93, 67/93, 48/94, 101/05, 20/10) itd.

³ Neposredno pre isteka 2007. godine donet je nov Zakon o lokalnoj samoupravi (*Sl. glasnik RS*, br. 129/2007), čija je primena praktično počela 2008. godine, a sadrži nekoliko odredaba bitnih za prava nacionalnih manjina.

Značaj etničkih veza u oblikovanju nacionalnog identiteta

Postoji više istraživačkih pristupa naciji: teorija iskonskog postojanja, teorija mnogovekovnog postojanja, modernizam, etnosimbolizam, interakcionizam i postmodernistički pristup⁴. Različiti istraživački pristupi naciji i nacionalizmu uglavnom se temelje na različitom procenjivanju značenja i značaja etničke vezanosti, etničkih svojstava i etničkih grupa (Bakić, 2006: 260). Usredsređićemo se na dva rivalska modela o nastanku i osobenostima nacija⁵, s obzirom na ograničenja postojećih teorija nacionalizma i etničkih odnosa i, još više, odsustvo mogućnosti njihove delotvorne opsežnije primene za proučavanje na prostoru Vojvodine (Ilić i Cvejić, 1997: 175).

Ernest Gelner (Ernest Gellner), jedan od najistaknutijih predstavnika modernizma, smatra da je nastanak nacionalizma uslovljen modernizacijskim procesima, pre svega industrijalizacijom. Nacionalizam je definisan kao težnja da se, u stvari, politika i kultura učine kongruentnima, da se kulturi podari sopstveni politički krov i ne više od tog jednog krova (Gelner, 1997: 67). Nacionalizam stvara nacije, što znači da su one tvorevina modernizacije, definisana voljom, kulturom i državom. Etničke veze nisu preduslov formiranja nacije. Nacionalizam je u stvari posledica novog oblika društvene organizacije koji je utemeljen na duboko internalizovanim visokim kulturama koje su zavisne od obrazovanja i od kojih je svaka zaštićena sopstvenom državom (Gelner, 1997: 73).

Prema shvatanju Entonija D. Smita (Anthony D. Smith), najvažnijeg predstavnika etnosimbolizma, nacija je, isto kao i nacionalni identitet, složeni konstrukt koji čini više komponenti: etničke, teritorijalne, pravne, političke, kulturne i ekonomske. *Nacija se*, dakle, može definisati kao *imenovana ljudska populacija sa zajedničkom istorijskom teritorijom, zajedničkim mitovima i istorijskim sećanjima, zajedničkom masovnom, javnom kulturom, zajedničkom ekonomijom i zajedničkim zakonskim pravima i dužnostima svih pripadnika* (Smit, 1998: 30). Pod nacionalizmom Smit podrazumeva ideološki pokret u čijem je središtu interesovanja nacija, a poreklo nacije je etničko. Etnička grupa je tip kulturnog kolektiviteta, tip koji stavlja naglasak na ulogu mitova o lozi i istorijskih sećanja, i koji se prepoznaje po jednoj ili više kulturnih razlika, recimo po veri, običajima, jeziku ili institucijama (Smit, 1998: 39).

Smatrajući da etničke veze imaju značajnu ulogu u oblikovanju nacionalnog identiteta, usredsređićemo pažnju na zakonsko definisanje kolektivnih prava mađarske nacionalne manjine i na stepen u kom ih ostvaruje da bismo došli do saznanja kakav je njen položaj u Vojvodini, odnosno u Republici Srbiji (u daljem

⁴ Videti u: Bakić, 2006.

⁵ Modeli će biti izloženi krajnje sažeto s obzirom na to da su knjige korišćene u radu dostupne i na našem jeziku (Gelner, 1997; Smit, 1998), a obim članka ograničen.

tekstu RS). Kolektivna prava predstavljaju legitimnu težnju za očuvanje osobnosti etničkih grupa⁶.

Operacionalizacija pojma

Položaj mađarske nacionalne manjine je definisan kao položaj koji ova manjina ima na osnovu stepena ostvarivanja svojih kolektivnih prava zajamčenih Ustavom Republike Srbije (*Sl. glasnik RS*, br. 83/06), a koji najgrublje rečeno može biti loš, srednji ili dobar. Operacionalizaciju pojma položaj mađarske nacionalne manjine nalazimo u pet dimenzija: pravo na obrazovanje na maternjem jeziku, na službenu upotrebu jezika i pisma, na informisanje na maternjem jeziku, na očuvanje kulture i na učešće u javnom životu. Prva četiri prava su predmet interesovanja zato što su to ključna prava za očuvanje nacionalnog identiteta mađarske nacionalne manjine. Ova prava po Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina spadaju u nadležnost Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine. Pravo na učešće u javnom životu je predmet interesovanja zbog toga što bez ostvarivanja ovog prava ne možemo govoriti o ravnopravnosti manjinske zajednice sa većinskim narodom.

Stepen ostvarivanja prava na obrazovanje posmatraćemo preko predškolskog, osnovnoškolskog, srednjoškolskog, višeg i visokog obrazovanja na mađarskom jeziku. Uvid u stepen ostvarenja prava na službenu upotrebu jezika i pisma dobićemo na osnovu informacija o: službenoj upotrebi mađarskog jezika i pisma u radu organa, upotrebi ličnog imena i izdavanju javnih isprava, upotrebi mađarskog jezika u oblasti privrede i usluga i ispisivanju javnih natpisa i naziva. Tri problema ćemo posmatrati u vezi sa pravom na informisanje: prenošenje osnivačkih prava listova *Magyar Szó* i *Hét Nap*, svojinsku transformaciju medija u vlasništvu lokalne samouprave i raspodelu radio i televizijskih frekvencija. Stepem ostvarivanja prava na očuvanje kulture posmatraćemo preko nekoliko kategorija: biblioteke, muzeji, galerije i časopisi, pozorišta sa repertoarom na mađarskom jeziku, manifestacije kulture vojvođanskih Mađara i mađarska udruženja. U oblasti prava na učešće u javnom životu bavićemo se učešćem pripadnika mađarske nacionalne manjine u političkom životu i njihovom zastupljenošću u državnim organima i javnim službama u skladu sa nacionalnom strukturom stanovništva.

Navedenih pet dimenzija položaja mađarske nacionalne manjine u Vojvodini biće posmatrano na dva nivoa: na nivou pravne regulative i na nivou konkretnih problema sa kojima se pripadnici mađarske nacionalne manjine susreću u ostvarivanju svojih prava. Na prvom nivou će klasifikovanje prema dimenzijama položaja mađarske nacionalne manjine biti moguće samo na nivou domaćih pravnih propisa. Na nivou konkretnih problema klasifikovanje će biti znatno preciznije.

⁶ O problematizovanju pojma kolektivnih prava videti u: Varadi, 1996.

Demografske karakteristike mađarske nacionalne manjine

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2002. godine⁷ na teritoriji RS bez Kosova i Metohije živelo je 7.498.001 lica. Srpska etnička grupa je sa 6.212.838 pripadnika činila 82,86% populacije. Drugi po brojnosti bili su pripadnici mađarske nacionalne manjine, koji su činili 3,91% ukupnog stanovništva (293.299 lica). Najveći broj pripadnika ove manjine živeo je na teritoriji Vojvodine (290.207), dok je u centralnoj Srbiji živelo svega 3.092 pripadnika. Mađarska nacionalna manjina činila je skoro polovinu populacije nacionalnih manjina u Vojvodini (14,28%: 30,31%).

Najviše pripadnika mađarske nacionalne manjine, u odnosu na ukupan broj, živelo je na području opštine Subotica (19,62%), u Kanjiži (8,20%), Bačkoj Topoli (7,77%), Senti (7,09%), Bečeju (6,9%), Novom Sadu (5,41%) i Adi (5,02%). U navedenim opštinama živelo je 60,06% ukupnog broja pripadnika mađarske nacionalne manjine u Vojvodini. Dakle, pripadnici ove manjine su koncentrisani na severu Bačke, u njenom centralnom delu, u Potisju i nekim regionima Banata. Nastanjeni su u svih 45 vojvodanskih opština. Apsolutnu etničku dominaciju imali su u šest opština: Ada, Bačka Topola, Kanjiža, Mali Idoš, Senta i Čoka, a relativnu u dve (Bečej i Subotica).

Mađarski etnički korpus se konstantno smanjuje od šezdesetih godina XX veka. Prema rezultatima popisa iz 1961. godine u Vojvodini je bilo 442.561 pripadnika ove grupe, a 2002. godine 152.354 manje. U odnosu na rezultate popisa stanovništva iz 1991. godine uočava se smanjenje broja za 49.284 lica (15%).

Pravna regulativa

U Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (u daljem tekstu SFRJ) bili su razvijeni visoki standardi u oblasti kolektivnih prava nacionalnih manjina. Jezik manjine bio je ne samo zvanični jezik autonomne jedinice, već je bio u slobodnoj upotrebi na teritoriji cele države i u federalnim institucijama (Dimitrijević, 1996: 333). Prava nacionalnih manjina su redukovana zakonskim izmenama nacionalističkog režima Slobodana Miloševića. Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama iz 1991. godine prepušta opštinama da same donesu odluku o uvođenju jezika i pisma nacionalne manjine u službenu upotrebu. Nakon demokratskih promena 2000. godine SRJ je preuzela niz obaveza prema velikim silama, između ostalog da u skladu sa Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina pravno reguliše položaj manjina, što je bio uslov za prijem u Savet Evrope.

⁷ Videti u: *Nacionalna ili etnička pripadnost: Podaci po naseljima*, 2003.

Osnovni pravni propisi kojima je uređen položaj nacionalnih manjina u RS su međunarodni pravni propisi⁸, Ustav RS (u daljem tekstu Ustav), Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, drugi zakoni RS, odluke republičkih organa, Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine (*Sl. list APV*, br. 17/91), odluke pokrajinskih organa, kao i statuti i odluke organa lokalnih samouprava.

Najznačajnije međunarodne pravne propise koji uređuju oblast zaštite prava nacionalnih manjina donele su Ujedinjene nacije, Savet Evrope i Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju⁹, a od značaja za položaj mađarske nacionalne manjine je i bilateralni sporazum potpisan između državne zajednice Srbija i Crna Gora i Republike Mađarske 2003. godine¹⁰. Međunarodni pravni propisi ne mogu se klasifikovati prema dimenzijama položaja mađarske nacionalne manjine jer način na koji su koncipirane njihove odredbe najčešće to ne omogućava. Problem u vezi sa međunarodnim pravnim propisima u oblasti zaštite prava pripadnika nacionalnih manjina je to što se u njima koriste uslovne i rastepljive formulacije da bi ih prihvatio što veći broj zemalja. Pored toga mnogi međunarodni propisi nisu obavezujući, što je slučaj sa propisima Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju. Samo Savet Evrope ima jače standarde i sistematski monitoring njihove primene¹¹.

U najznačajnije relevantne domaće pravne propise spadaju Ustav i Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Zakon pod nacionalnom manjinom podrazumeva grupu državljana SRJ koja je po brojnosti dovoljno reprezentativna, pripada nekoj od grupa stanovništva koje su u dugotrajnoj i čvrstoj vezi sa teritorijom SRJ, poseduje obeležja po kojima se razlikuje od većine stanovništva (jezik, nacionalna ili etnička pripadnost, kultura, poreklo ili veroispovest) i čije pripadnike odlikuje briga da zajedno održavaju svoj zajednički identitet, uključujući kulturu, tradiciju, jezik ili religiju. Ustavom je propisano da putem kolektivnih prava pripadnici nacionalnih manjina, neposredno ili preko svojih predstavnika, učestvuju u odlučivanju ili sami odlučuju o pojedinim pitanjima vezanim za svoju kulturu, obrazovanje, obaveštavanje i službenu upotrebu jezika i pisma, u skladu sa zakonom.

Relevantni republički pravni propisi za pravo na obrazovanje na maternjem jeziku nacionalnih manjina su Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (*Sl. glasnik RS*, br. 62/03, 58/04), Zakon o visokom obrazovanju (*Sl. glasnik RS*, br.

⁸ Donošenjem Ustava 2006. godine snižen je nivo zaštite ljudskih prava u RS jer je propisano da potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu sa Ustavom. Odredbe međunarodnih propisa, koje nisu u skladu sa Ustavom, nevažeće su.

⁹ Videti u: *Nacionalne manjine i pravo*, 2002.

¹⁰ Tokom perioda obuhvaćenim radom Međuvladina mešovita komisija za manjine Državne zajednice Srbija i Crna Gora, kasnije Republike Srbije, i Republike Mađarske zasedala je samo 2004. i 2005. godine.

¹¹ Videti u: Ilić, 2007.

76/05) i Zakon o utvrđivanju određenih nadležnosti autonomne pokrajine (*Sl. glasnik RS*, br. 6/2002). Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na obrazovanje na svom jeziku u institucijama predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, a visokoškolska ustanova može organizovati studije na jeziku nacionalne manjine. Zakonski minimum za otvaranje odeljenja na maternjem jeziku nacionalne manjine je 15 učenika¹². Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina definisano je da se za ostvarivanje prava na obrazovanje na maternjem jeziku nacionalne manjine može propisati minimalan broj učenika, ali broj može biti manji od zakonom propisanog. Donošenjem Zakona o utvrđivanju određenih nadležnosti autonomne pokrajine, Autonomna Pokrajina Vojvodina (u daljem tekstu APV) je u nadležnost, između ostalog, dobila i davanje saglasnosti na ostvarivanje nastavnog plana i programa na jezicima nacionalnih manjina za manje od 15 učenika.

Službenu upotrebu jezika i pisma reguliše niz pravnih propisa krenuvši od Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisama (*Sl. glasnik RS*, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005)¹³. Zakonom je propisano da opštine, u kojima žive pripadnici narodnosti, statutom utvrđuju kada su jezici narodnosti u službenoj upotrebi na njihovoj teritoriji, ali ne precizira uslove. Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina definisano je da će jedinica lokalne samouprave uvesti u ravnopravnu službenu upotrebu jezik i pismo nacionalne manjine ukoliko procenat pripadnika te manjine, u ukupnom broju stanovnika na njenoj teritoriji, dostiže 15% prema rezultatima poslednjeg popisa stanovništva, uz očuvanje ranije stečenih prava. Međutim, Odlukom o bližem uređivanju pojedinih pitanja službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji APV, predviđeno je uvođenje jezika nacionalnih manjina u ravnopravnu službenu upotrebu u pojedinim naseljima, mestima ili mesnim zajednicama u kojima pripadnici određene nacionalne manjine čine 25% ukupnog stanovništva prema rezultatima poslednjeg popisa stanovništva, a ukoliko u dotičnoj opštini nisu ispunjeni uslovi za uvođenje tog jezika i pisma u službenu upotrebu na celoj teritoriji opštine.

Prema Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina službena upotreba jezika nacionalnih manjina podrazumeva: upotrebu i vođenje upravnog i sudskog postupka na jeziku nacionalne manjine, upotrebu jezika u komunikaciji organa sa javnim ovlašćenjima sa građanima, izdavanje javnih isprava i vođenje

¹² Nijedan od navedenih propisa ne sadrži odredbu da je minimum učenika potrebnih za otvaranje odeljenja na maternjem jeziku nacionalne manjine 15. Po svemu sudeći je zakonski cenzus propisan nekim podzakonskim aktom.

¹³ Relevantne odredbe sadrže i Zakon o utvrđivanju određenih nadležnosti autonomne pokrajine, Zakon o ličnoj karti (*Sl. glasnik RS*, br. 62/2006), Zakon o putnim ispravama (*Sl. glasnik RS*, br. 90/07), Statut APV (*Sl. list APV*, br. 17/91), Poslovnik Skupštine APV (*Sl. list APV*, br. 23/2002, 30/2004), Odluka o višejezičkim obrascima izvoda iz matičnih knjiga i o načinu upisa u iste (*Sl. list APV*, br. 1/2001), Odluka o bližem uređivanju pojedinih pitanja službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji APV (*Sl. list APV*, br. 8/03, 9/03).

službenih evidencija i zbirki ličnih podataka na jezicima nacionalnih manjina itd. Na teritorijama u kojima je u službenoj upotrebi jezik nacionalne manjine, imena organa koji vrše javna ovlašćenja, nazivi jedinica lokalne samouprave, naseljenih mesta, trgova i ulica i drugi toponimi ispisuju se i na jeziku nacionalne manjine, prema njenoj tradiciji i pravopisu¹⁴. Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama propisuje da se geografski nazivi i vlastita imena sadržana u javnim natpisima ne mogu zamenjivati drugim nazivima i imenima, a ispisuju se na jeziku narodnosti u skladu sa pravopisom tog jezika.

Nadzor nad primenom propisa, prema Zakonu o službenoj upotrebi jezika i pisama, vršila su ministarstva nadležna za poslove u oblasti uprave, saobraćaja, urbanizma i stambeno-komunalnih poslova, prosvete, kulture i zdravstva, u okviru svog delokruga. Zakonom o utvrđivanju određenih nadležnosti autonomne pokrajine propisano je da autonomna pokrajina preko svojih organa, u skladu sa zakonom kojim se utvrđuje službena upotreba jezika i pisama, bliže uređuje službenu upotrebu jezika i pisama nacionalnih manjina na teritoriji autonomne pokrajine, vrši nadzor nad primenom propisa kojima uređuje ta pitanja i nadzor nad primenom zakona kao povereni posao. Nadzor nad primenom propisa vrši Odsek za upravni nadzor Pokrajinskog sekretarijata za propise, upravu i nacionalne manjine.

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina garantuje pravo na potpuno i nepristrasno obaveštavanje na svom jeziku. Država će u programima javnog servisa obezbediti sadržaje na jeziku nacionalne manjine, a može da osniva i posebne radio i televizijske stanice, kao i sami pripadnici nacionalnih manjina. Za pravo na informisanje na jezicima nacionalnih manjina relevantne su i odredbe Zakona o javnom informisanju (*Sl. glasnik RS*, br. 43/03, 61/05) i Zakona o radiodifuziji (*Sl. glasnik RS*, br. 42/02, 97/04, 76/05, 62/06, 85/06).

U periodu obuhvaćenim ovim radom RS nije imala pravni propis koji uređuje oblast kulture. Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina određeno je da u cilju očuvanja nacionalne i etničke posebnosti pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo osnivanja ustanova, koje će država finansijski pomagati u skladu sa svojim mogućnostima, a institucije kulture, čiji je osnivač država, obezbediće predstavljanje i zaštitu nasleđa nacionalnih manjina sa svoje teritorije. Zakonom o utvrđivanju određenih nadležnosti autonomne pokrajine određeno je da autonomna pokrajina preko svojih organa obezbeđuje sredstva za rad, odnosno programe ustanova i organizacija kada se njima obezbeđuje razvoj kulture pripadnika nacionalnih manjina.

Ustav određuje da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da učestvuju u upravljanju javnim poslovima i da stupaju na javne funkcije pod istim uslovima kao ostali građani. Takođe propisuje da se vodi računa o nacionalnom sastavu

¹⁴ Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine je utvrdio tradicionalne nazive gradova, opština i naseljenih mesta na svom jeziku (*Sl. list APV*, br. 12/03, 13/03).

stanovništva i odgovarajućoj zastupljenosti pripadnika nacionalnih manjina pri zapošljavanju u državnim organima, javnim službama, organima autonomne pokrajine i jedinicama lokalne samouprave. Ovu odredbu sadrži i Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, uz uključenje policije u javne službe i vođenje računa o poznavanju jezika koji se govori na području organa ili službe. Relevantan pravni propisi u vezi sa učešćem nacionalnih manjina u javnom životu je i Zakon o izboru narodnih poslanika (*Sl. glasnik RS*, br. 10/03, 12/04, 18/04, 137/04), čijim je izmenama političkim strankama nacionalnih manjina i njihovim koalicijama omogućeno učešće u raspodeli mandata u Narodnoj skupštini RS i kada dobiju manje od 5% glasova od ukupnog broja birača, što je izborni cenzus za republički parlament.

Problemi u ostvarivanju prava mađarske nacionalne manjine u Vojvodini

U ovom odeljku biće reči o konkretnim problemima sa kojima se mađarska nacionalna manjina u Vojvodini suočava u ostvarivanju prava na obrazovanje na maternjem jeziku, službenu upotrebu jezika i pisma, informisanje na maternjem jeziku, očuvanje svoje kulture i učešće u javnom životu.

Pravo na obrazovanje na mađarskom jeziku

Pripadnici mađarske nacionalne manjine ostvaruju pravo na obrazovanje na svim nivoima, s tim da su mogućnosti neujednačene, odnosno povoljnije su u sredinama u kojima su skoncentrisani. Osnovni problem sa kojim se suočavaju je trend demografskog opadanja¹⁵. Školske 1994/1995. godine je predškolsko obrazovanje na mađarskom jeziku pohađalo 5.225 dece, a dvanaest godina kasnije 2.073. Školske 1997/1998. godine je u prvi razred osnovne škole na mađarskom jeziku upisano 2.587 učenika u 83 škole u 29 opština, a devet godina kasnije 1.855 učenika u 78 škola u 27 opština. Kod srednjoškolskog obrazovanja je pad broja učenika manje izražen. U prvi razred srednjih škola na mađarskom jeziku je 1997. godine upisano 2.138 učenika, a 2006. godine 2.014. Ova pojava bi se mogla objasniti povećanjem broja obrazovnih profila na mađarskom jeziku, odnosno odeljenja¹⁶, ali teza zahteva posebno ispitivanje.

¹⁵ Statistički podaci o pohađanju nastave na mađarskom jeziku dostupni su u: Samardžić, 1999; *Nacionalne manjine i pravo*, 2002; izveštajima Pokrajinskog ombudsmana za 2004, 2005. i 2006. godinu. Odnosno podataka na isti vremenski period moralo je biti žrtvovano radi uporedivosti.

¹⁶ Školske 2000/2001. godini je nastava na mađarskom jeziku bila organizovana u 29, a tri godine kasnije u 35 srednjih škola u 12 opština. Otvorene su dve gimnazije na mađarskom jeziku za talentovane učenike 2003. godine (Prirodno-matematička gimnazija *Boljai* u Senti i Filološka gimnazija *Dezső Kosztolányi* u Subotici.) U Poljoprivrednoj školi u Futogu otvoreno je novo odeljenje na mađarskom nastavnom jeziku školske 2005/2006. godine.

Vrlo često se kod ostvarivanja prava na obrazovanje koristi princip pozitivne diskriminacije pa se odeljenja formiraju i za manji od propisanog broja učenika. Ova praksa je značajna zato što bi strogo poštovanje cenzusa vodilo zatvaranju odeljenja s nastavom na maternjem jeziku nacionalne manjine. Školske 2005/2006. godine je 14 osnovnih i 2 srednje škole dobilo saglasnost da ostvaruju nastavni plan i program na mađarskom jeziku u odeljenjima prvih razreda za manje od 15 učenika.

Mađarska nacionalna manjina se godinama suočava sa još nizom problema¹⁷, a oni su pretežno isti za osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje. Pre svega u vezi sa osnovnoškolskim obrazovanjem na maternjem jeziku, javlja se prevoz učenika do obrazovnih centara. Roditelji pripadnici nacionalnih manjina upisuju svoju decu u odeljenja sa nastavom na srpskom jeziku da ne bi putovala do škole udaljene od kuće ili u druga mesta. Ukupan broj učenika prvog razreda osnovne škole mađarske nacionalnosti u školskoj 2005/2006. godini bio je 2.327 od kojih je 1.902 (81,74%) obuhvaćeno nastavom na maternjem, a 423 (18,18%) na srpskom jeziku.

Problem je i nepostojanje ili nedovoljan broj nastavnika koji predaju na jezicima nacionalnih manjina. Učestale su primedbe na nepostojanje ili loše prevode udžbenika i zastarelost njihove sadržine. Sporna je i nedovoljna zastupljenost tema u vezi sa istorijom, umetnošću i kulturom nacionalne manjine u delu programa nastave koji se odnosi na nacionalni sadržaj, propisana Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Pripadnici nacionalnih manjina ističu kao problem i neadekvatnost nastavnog plana i programa za učenje srpskog jezika kao nematernjeg što dovodi do njegovog nedovoljnog poznavanja. U 123 vojvođanske škole srpski kao nematernji jezik školske 2005/2006. učilo je 23.418 učenika, a od toga je 17.778 nastavu slušalo na mađarskom jeziku.

Školske 1997/1998. je na više škole upisano 8,95%, a osam godina kasnije 11,26% studenata mađarske nacionalne pripadnosti. Fakultete Univerziteta u Novom Sadu upisalo je 6,38% studenata mađarske nacionalnosti školske 1997/1998. godine, s tim da se broj povećao u poređenju sa nekoliko prethodnih godina, a osam godina kasnije 5,75% studenata mađarske nacionalne pripadnosti. Školske 2005/2006. godine je nastavu na jeziku nacionalne manjine slušalo ukupno 945 studenata (2,37%), od toga na mađarskom jeziku 825 studenata (2,07%). Ulažu se značajni naponi u ovom pitanju. Radi efikasnijeg polaganja organizovani su prijemni ispiti na mađarskom jeziku u po dve više škole u Novom Sadu i Subotici, na 8 fakulteta novosadskog univerziteta, kao i na 2 fakulteta u Subotici i Pedagoškom fakultetu u Somboru. Počev od školske 2005/2006. godine na Filozofskom i Prirodno-matematičkom fakultetu u Novom Sadu predavanja iz opštih predmeta održavaju se

¹⁷ Videti u: Samarđžić, 1999; *Lokalne politike u multietničkim zajednicama u Vojvodini*, 2005.

i na mađarskom jeziku. Učiteljski fakultet u Subotici, prva visokoškolska ustanova na mađarskom jeziku u Vojvodini, započeo je sa radom 2006. godine¹⁸.

Kršenje zakonskih propisa je takođe bitan problem koji se javlja u ovoj oblasti. Nacionalni saveti nacionalnih manjina nisu konsultovani prilikom izmene Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja 2004. godine¹⁹. Zakonom je propisano da se jedan član Nacionalnog prosvetnog saveta bira iz reda nacionalnih manjina, sa liste kandidata koju zajednički podnose saveti nacionalnih manjina, ali nacionalni saveti nacionalnih manjina nisu bili pitani prilikom izbora članova. Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i kulturu je 2005. godine tražio da se u nove uredbe Vlade RS o finansiranju višeg i visokog obrazovanja unesu kriterijumi za finansiranje grupa na jezicima nacionalnih manjina, a zahtev nije uvažen. Iako je to njegova zakonska obaveza, Ministarstvo prosvete i sporta RS nije finansiralo nastavu na jezicima nacionalnih manjina već su to činile same obrazovne ustanove.

Pravo na službenu upotrebu jezika i pisma

Mađarski jezik i pismo su u službenoj upotrebi u radu organa APV na osnovu Statuta APV, kao i u radu Skupštine APV na osnovu Poslovnika Skupštine APV. Mađarski jezik je u službenoj upotrebi na celoj teritoriji u 27 vojvodanskih opština: Ada, Bač, Bačka Topola, Bela Crkva, Bečej, Vrbas, Žitište, Zrenjanin, Kanjiža, Kovačica, Kovin, Kula, Mali Idoš, Nova Crnja, Novi Bečej, Novi Kneževac, Novi Sad, Odžaci, Plandište, Senta, Sečanj, Sombor, Srbobran, Subotica, Temerin, Titel i Čoka²⁰. Pored toga je u službenoj upotrebi u 4 naseljena mesta u kikindskoj opštini i u po 2 mesne zajednice u vršačkoj i apatinskoj opštini.

Od kada je Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama stupio na snagu, nadzor nad njegovom primenom nije vršen. Nije poznato da je izrečena neka mera radi sprovođenja odredaba iako je njihovo kršenje bilo uobičajeno. Nadzor se vrši od kada je poveren APV. Tokom 2005. godine doneto je 121 rešenje, kojim se odgovornom licu ili vlasniku nalaže da uočene nedostatke ukloni u određenom roku.

U pojedinim mestima su izmenama propisa ispunjeni uslovi za uvođenje mađarskog jezika i pisma u službenu upotrebu. Uvedeni su u službenu upotrebu u naseljenim mestima Kupusina i Svilojevo na teritoriji apatinske opštine. U oba sela u iriškoj opštini, u kojima su ispunjeni uslovi za uvođenje, mađarski jezik i pismo nisu uvedeni u službenu upotrebu iako u Dobrodolu 75,59% ukupnog stanovništva čine pripadnici mađarske nacionalne manjine, a u Šatrincima 63,4%, kao ni na

¹⁸ U Subotici otvorena prva visokoškolska ustanova u Vojvodini na kojoj će studenti nastavu pratiti na mađarskom jeziku, 2006.

¹⁹ Protest Ane Tomanove - Mekanove povodom izmena Zakona o obrazovanju i vaspitanju, 2006.

²⁰ Izveštaj o ostvarivanju prava na službenu upotrebu jezika i pisama nacionalnih manjina u APV, 2006. Odnosi se na stanje iz 2005. i prvih 8 meseci iz 2006. godine.

području naseljenog mesta Ivanovo u pančevačkoj opštini, uprkos reakciji pokrajinskog ombudsmana.

Kada je u pitanju službena upotreba mađarskog jezika i pisma u radu organa, stranke se češće obraćaju organima na svom jeziku u sredinama u kojima čine apsolutnu ili relativnu većinu. Najveće nepoznavanje jezika nacionalne manjine koji je u službenoj upotrebi na području javnih organa i službi u APV prisutno je kod Sekretarijata unutrašnjih poslova. Prva opština u Vojvodini, koja je organizovala kurs mađarskog jezika za policajce je Senta²¹.

Osnovni problem za vođenje sudskih postupaka na jeziku manjine je manjak stručnog kadra, ali i kolizija postojećih pravnih propisa. Recimo, u krivičnom postupku tužilac najčešće zatraži da se postupak vodi na srpskom jeziku i zahtev biva usvojen na osnovu Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisama iako je Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina regulisano da službena upotreba jezika nacionalnih manjina na teritoriji jedinice lokalne samouprave podrazumeva vođenje upravnog i sudskog postupka na jeziku nacionalne manjine. Parnični postupci se, takođe, retko vode na jezicima nacionalnih manjina što je delimično uslovljeno odredbama Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisama, koje to omogućavaju samo u prvom stepenu. Po broju postupaka na jezicima nacionalnih manjina izuzetak su Subotica i Senta u kojima se u proseku 20 do 30 postupaka godišnje vodi na jezicima nacionalnih manjina, pre svega na mađarskom jeziku. Prema tvrdnjama ondašnjeg predsednika Skupštine opštine Subotica i lidera Saveza vojvođanskih Mađara (u daljem tekstu SVM), Jožefa Kase (Kasza József), 1996. i 1997. godine u Subotici nijedan postupak nije vođen na mađarskom jeziku. Devedesetih godina XX veka pravo na službenu upotrebu jezika i pisma nacionalnih manjina gotovo uopšte nije poštovano te se uočava poboljšanje na ovom planu.

Lična imena pripadnika nacionalnih manjina matičari su upisivali na srpskom jeziku ćirilicom, a na zahtev iza toga u zagradi u izvornom obliku. Nakon donošnja Odluke o višejezičkim obrascima izvoda iz matičnih knjiga i o načinu upisa u iste 2001. godine dolazi do pomaka. Tokom 2005. godine izdato je 8.008 izvoda iz matičnih knjiga na višejezičnim obrascima, od kojih je 3.893 na srpsko-mađarskom obrascu.

Ličnu kartu na dvojezičnom obrascu bilo je nemoguće dobiti nakon nestanka zaliha jer nisu štampani, iako Zakon o ličnoj karti to nalaže. Dvojezični obrasci lične karte štampani su sredinom 2006. godine, a tokom prva tri meseca najviše isprava izdato je u Subotici i to 125 na srpsko-mađarskom obrascu. I Zakon o putnim ispravama iz 2007. godine predviđa upisivanje imena i prezimena pripadnika nacionalnih manjina u izvornom obliku.

²¹ *Policajci u Senti uskoro postaju poliglote: pored engleskog uče i jezik društvene sredine*, 2006.

Organi, ustanove i preduzeća koja pružaju i naplaćuju građanima usluge u oblastima elektroprivrede, komunalnih usluga, prirodnog gasa, pošte i telegrafa na područjima na kojima je u službenoj upotrebi jezik nacionalne manjine, ne obezbeđuju korisnicima obrasce računa, potvrde i obaveštenja na jeziku nacionalne manjine. Na inicijativu Pokrajinskog sekretarijata za propise, upravu i nacionalne manjine dolazi do doslednijeg poštovanja propisa.

U sredinama u kojima su jezici nacionalnih manjina u službenoj upotrebi table sa nazivima organa lokalne samouprave uglavnom su ispisane i na tim jezicima, ali se dešava da prilikom označavanja sedišta organa nije isписан tradicionalan naziv na jeziku nacionalne manjine. Najčešće su propise o obaveznom isticanju višejezičnih tabli kršile područne jedinice republičkih organa, organizacija i institucija, ali su počele doslednije da ih primenjuju. Propisi se ne poštuju ni prilikom ispisivanja naziva ulica i trgova. U slučajevima kada su ti nazivi ispisani i na jezicima nacionalnih manjina reč je uglavnom o starim tablama.

Spor koji je nastao oko ispisivanja naziva na mađarskom jeziku za Srbobran nesumnjivo je najbolji primer posledica kolizije zakona koji regulišu oblast službene upotrebe jezika i pisama. Opštinske vlasti su na tablama ispisale srpski naziv naselja mađarskom ortografijom – Szrbobrán, a Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine ih je rešenjem iz 2003. godine obavezao da koriste tradicionalni mađarski naziv ovog mesta – Szenttamás. Skupština opštine Srbobran je uložila žalbu protiv rešenja, opštinski javni pravobranilac pokrenuo upravni spor, a novosadski Okružni sud doneo pravosnažnu presudu kojom je potvrdio pravo na službenu upotrebu tradicionalnih naziva naseljenih mesta na jezicima nacionalnih manjina. Tradicionalni nazivi su se slobodno upotrebljavali do kraja 80-ih godina XX veka. Zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisama, ukinuta je ova praksa, a Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina vraćena. Za vreme postojanja SRJ i SCG Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina je kao savezni zakon i zakon državne zajednice imao veću pravnu snagu od republičkog Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisama, a njihova pravna snaga je postala ista kada je prvi dobio status republičkog zakona.

Pravo na informisanje

Prema rezultatima istraživanja Fonda za otvoreno društvo *Informisanje na jezicima nacionalnih manjina*, u periodu od 2004. do 2006. godine u Srbiji su postojala 164 medija sa informisanjem na jeziku nacionalne manjine, od kojih se 145 nalazilo u Vojvodini. Samo 34 medija je informisalo isključivo na jezicima nacionalnih manjina i to: 19 štampanih (8 na mađarskom jeziku), 12 radio (1 na mađarskom) i 3 televizijske stanice. Registrovano je postojanje jednog informativnog web portala i to na mađarskom jeziku. Redakcije koje informišu na jezicima nacionalnih manjina suočavaju se sa nizom problema: loša materijalna

situacija, kadrovski problemi, zatvoreniji izvori informisanja nego za medije na srpskom jeziku itd. Navedeni problemi utiču na kvalitet informisanja, ali nisu jedini sa kojim se suočavaju ovi mediji.

Skupština APV je od 1990. godine bila osnivač nekih listova na jezicima nacionalnih manjina, na mađarskom jeziku *Magyar Szó* i *Hét Nap*. Pošto prema Zakonu o javnom informisanju osnivač medija ne može biti država, teritorijalna autonomija, ustanova, preduzeće i drugo pravno lice koje je u pretežnom delu u državnoj svojini ili koje se u celini ili pretežno finansira iz javnih prihoda, osim ukoliko je to predviđeno posebnim zakonom kojim se uređuje oblast radiodifuzije, Skupština APV je 2004. prenela osnivačka, vlasnička i upravljačka prava nad novinsko-izdavačkim kućama na jezicima nacionalnih manjina na nacionalne savete nacionalnih manjina. Oni su doneli odluke o preuzimanju osnivačkih prava nad novinsko-izdavačkim ustanovama u kojima je precizirano i to da osnivač imenuje i razrešava upravni i nadzorni odbor, koji imenuje direktora i glavnog i odgovornog urednika, kao i da donosi statut. Negativne posledice ove odluke najočiglednije su na primeru jedinog dnevnog lista koji izlazi na mađarskom jeziku u Vojvodini. Nakon prenošenja osnivačkih prava kontrolu nad listom *Magyar Szó* preuzeo je Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine u kom dominiraju članovi SVM-a. Time je otvorena mogućnost da jedini dnevni list na mađarskom jeziku bude stavljen pod kontrolu jedne partije²².

Navedena odredba Zakona o javnom informisanju odnosi se i na jedinice lokalne samouprave pa su listovi, čiji su osnivači lokalne samouprave, trebalo da prestanu sa radom ili da budu privatizovani u roku od tri godine od donošenja Zakona. U slučaju elektronskih medija, privatizacija je trebalo da bude sprovedena do kraja 2007. godine u skladu sa odredbama Zakona o radiodifuziji, kojima je propisano da imalac dozvole za emitovanje programa ne može da bude preduzeće, ustanova ili drugo pravno lice čiji je osnivač RS ili autonomna pokrajina, izuzev ustanova javnog radiodifuznog servisa. Nijedan propis nije sprečavao buduće vlasnike lokalnih štampanih i elektronskih medija da ukinu informisanje na maternjem jeziku nacionalne manjine pa se pribegavalo raznim rešenjima. Jedna od praksi je prenos osnivačkih prava nad štampanim medijima sa opština na udruženja građana, koja je uočena samo kod medija koji informišu na mađarskom jeziku²³. U pitanju promene uslova svojinske transformacije elektronskih medija koji izveštavaju na jezicima nacionalnih manjina ulagani su znatni napor. Tokom 2007.

²² *Protest u Evropskom parlamentu zbog Kasinog svojatanja medija*, 2005; *Novi imidž i stare polemike*, 2006.

²³ Skupština opštine Ada je vlasnička prava nad listom *Opštinska Panorama/ Községi Körkép*, dvojezičnim mesečnikom koji izlazi pretežno na mađarskom jeziku, prenela na Društvo za informisanje *Panorama/ Körkép*. Na predlog Saveta za međunacionalne odnose Skupštine opštine Sombor, a uz saglasnost Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine, osnivačka prava nad Novinsko-izdavačkom ustanovom *Dunataj* prenela su na Mađarsku građansku kasinu.

godine je pokrenut niz inicijativa da se kroz promenu Zakona o radiodifuziji stvori prostor za formiranje još nekoliko regionalnih javnih servisa. Poslanici SVM-a su predložili izmene i dopune Zakona o radiodifuziji radi očuvanja programa na jezicima nacionalnih manjina²⁴, koje nisu prihvaćene.

Važno pitanje je i raspodela radio i televizijskih frekvencija. Neki mediji koji emituju program na jezicima nacionalnih manjina su 2007. godine već ostali bez frekvencije, a neke je to tek čekalo, s tim da ni dobijanje frekvencije nije garant očuvanja programa na jezicima nacionalnih manjina s obzirom na to da je i svojinjska transformacija elektronskih medija bila u toku.

Neophodno je urediti oblast radiodifuzije u RS, ali je sporno nepostojanje strategije za očuvanje informisanja na jezicima nacionalnih manjina. Nacionalni saveti nacionalnih manjina nisu konsultovani prilikom izmena i dopuna Zakona o radiodifuziji, kao ni prilikom izbora članova upravnog i programskih odbora elektronskih javnih servisa RTS-a i RTV Novi Sad i pri izradi statuta novoformiranih javnih servisa Srbije i Vojvodine. U Savetu Republičke radiodifuzne agencije nije bilo predstavnika nacionalnih manjina, a ne postoji ni takva zakonska obaveza.

Javni servisi nacionalnim manjinama ne omogućavaju u potpunosti uživanje prava na informisanje na maternjem jeziku, pogotovo Javni servis Srbije. Na mađarskom jeziku je 1990. godine emitovano 20,06% programa na TV Novi Sad, a 2004. godine samo 3,37%. Prema Izveštaju Pokrajinskog ombudsmana za 2005. godinu, najveći problem za ovu redakciju je gašenje radnih mesta, smanjivanje obima i kvaliteta emisija, kao i struktura programa. Stanje je gotovo isto u redakciji na mađarskom jeziku Radija Novi Sad. U njoj je 1990. godine bilo 104 zaposlenih, a 2005. godine svega 43.

Pravo na očuvanje kulture

U očuvanju kulturnog identiteta mađarske nacionalne manjine bitnu ulogu imaju ustanove i manifestacije kulture, kao i udruženja za očuvanje kulturnih posebnosti. Knjige na mađarskom jeziku poseduju biblioteke u 27 vojvođanskih opština. Prema podacima Izvršnog veća APV iz 2000. godine najveći broj knjiga na mađarskom jeziku posedovale su biblioteke u opštini Subotica (više od 90.000 primeraka), Sombor (oko 60.000), Bačka Topola (58.000), kao i u Kanjiži i Kikindi (preko 33.000).

Gradski muzeji u Bečeju, Kikindi, Pančevu, Senti, Somboru, Subotici i Zrenjaninu poseduju građu koja se odnosi na istoriju vojvođanskih Mađara, kao i Muzej Vojvodine. U navedenim gradovima istorijski arhivi takođe poseduju

²⁴ SVM traži hitne izmene Zakona o radiodifuziji, 2007.

materijal i građu u vezi sa pripadnicima mađarske nacionalne manjine. Etnološke zbirke predmeta postoje u Debeljači i Tordi.

Prema podacima Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, navedenim u izveštaju o ljudskim pravima za 2004. godinu, dela umetnika mađarske nacionalne pripadnosti izlažu se u galerijama u Bačkoj Topoli, Bečeju, Ečki, Kikindi, Senti, Somboru i Subotici, a kolonije likovnog stvaralaštva održavaju se u Bačkoj Topoli, Bečeju, Ečki, Malom Idošu, Senti i Subotici.

Na mađarskom jeziku izlazi više časopisa: dvojezični srpsko-mađarski časopis za književnost, umetnost i kulturu *Orbis*, časopis za književnost i kulturu *Űzenet*, kao i časopis za pedagoge koji predaju na mađarskom jeziku *Űj Kép*. Stručni zbornik na mađarskom jeziku *Hungalógaiak közlemények* izdaje katedra za hungaristiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, a novinsko izdavačko preduzeće *Forum* izdaje časopis za naučna i društvena pitanja *Létiink* i časopis za kulturu, književnost i umetnost *Híd*. Od svog osnivanja 1967. godine *Forum* je do sada objavio više hiljada knjiga na mađarskom jeziku.

Mađarsku nacionalnu manjinu karakteriše postojanje profesionalnih institucija kulture pa tako na teritoriji Vojvodine postoje dva profesionalna pozorišta na mađarskom jeziku. Novosadsko pozorište *Űjvidéki színház* osnovano je 1973. godine radi razvijanja pozorišne umetnosti, negovanja čistote mađarskog govornog jezika i književnog izraza, a Narodno pozorište *Népszínház* osnovano je u Subotici 1945. godine. Postoje i dva pozorišta za decu: Dečije pozorište *Gyermekszínház* u Subotici i *Pozorište mladih* u Novom Sadu. Predstave na mađarskom jeziku igraju se i u drugim pozorištima u Vojvodini.

Manifestacije kulture vojvođanskih Mađara su mnogobrojne. Dani kulture vojvođanskih Mađara održavaju se svake godine. Na ovoj manifestaciji sumiraju se rezultati u oblasti pozorišnog, književnog i likovnog stvaralaštva, savremene muzike, plesa i folkloru, a istaknutim pojedincima dodeljuju se priznanja za doprinos u razvoju kulture vojvođanskih Mađara. U značajne manifestacije spadaju i Smotra dramskog stvaralaštva vojvođanskih Mađara, Umetničko takmičenje srednoškolaca na mađarskom jeziku itd. Književnici koji pišu na mađarskom jeziku u Jugoslaviji neguju godišnje manifestacije od kojih ugled koji prevazilazi lokalne granice uživaju *Sentelekijevi dani*, koji se tradicionalno održavaju u Sivcu, *Memorijal Ferenc Feher*, *Memorijal Karolj Sirmai* (Prvi izveštaj SRJ o Okvirnoj konvenciji, 2002: 115).

U Vojvodini je prema podacima Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje i kulturu registrovano više od 180 udruženja za očuvanje nacionalnih, kulturnih i drugih posebnosti mađarske nacionalne manjine.

Raznovrsne manifestacije i mreža kulturnih organizacija, udruženja i ustanova jeste ono po čemu se mađarska zajednica razlikuje od drugih zajednica u Vojvodini (Ljudska prava i kolektivni identitet, 2004: 555). Osnovni problemi sa kojima se

institucije kulture mađarske nacionalne manjine suočavaju su finansijske prirode. Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine raspisuje dva puta godišnje konkurs za dodelu finansijske pomoći udruženjima nacionalnih manjina iz Vojvodine, a najviše sredstava dobijaju udruženja mađarske nacionalne manjine shodno proporcionalnoj zastupljenosti. Finansijska situacija ustanova kulture nacionalnih manjina bila bi povoljnija da su odredbe Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina poštovane i osnovan Fond za nacionalne manjine za podsticanje društvenog, ekonomskog, kulturnog i opšteg razvoja nacionalnih manjina.

Drugi problem sa kojim se ove ustanove suočavaju je nedostatak kadra. Pripadnici mađarske nacionalne manjine odlaze u Republiku Mađarsku zbog boljih uslova školovanja i većeg izbora obrazovnih institucija, a po završetku školovanja se ne vraćaju zbog boljih uslova života u zemlji matici.

Pravo na učešće u javnom životu

Tokom perioda obuhvaćenim radom u političkom životu su bile aktivne četiri mađarske stranke: Građanski savez Mađara (GSM), Demokratska stranka vojvodanskih Mađara (DSVM), Demokratska zajednica vojvodanskih Mađara (DZVM) i Savez vojvodanskih Mađara²⁵.

Izmenama Zakona o izboru narodnih poslanika jedino se pripadnicima mađarske i bošnjačke nacionalne manjine omogućuje učešće u republičkom parlamentu, s obzirom na to da je po ovom rešenju potrebno oko 15.000 birača za prelazak cenzusa, one favorizuju dominaciju jedne političke partije u okviru nacionalne manjine, a kao prepreka javlja se i to što podnošenje izborne liste za Narodnu skupštinu zahteva prikupljanje najmanje 10.000 potpisa za šta većina nacionalnih manjina nema kapaciteta.

Republička izborna komisija je pred parlamentarne izbore zakazane za početak 2007. godine usvojila Uputstvo za sprovođenje Zakona o izboru narodnih poslanika (u daljem tekstu Uputstvo). U Uputstvu se navodi da je za podnošenje izborne liste obavezno dostavljanje najmanje 10.000 overenih potpisa birača, a minimalan broj potpisa za podnošenje izborne liste za stranke nacionalnih manjina i njihove koalicije smanjuje se na 3.000. Zakon o izboru narodnih poslanika isto tretira sve stranke povodom broja dostavljenih potpisa radi podnošenja izborne liste. Usvajanje Uputstva obrazloženo je time da Zakon o izboru narodnih poslanika predviđa pozitivnu diskriminaciju za nacionalne manjine i da bi ta odredba bila mrtvo slovo na papiru ako se u skladu sa njom ne bi korigovao i broj neophodnih potpisa za podršku izornoj listi. Ova izmena je trebalo da bude izvršena 2004.

²⁵ U političkom životu su bili aktivni i Građanski pokret vojvodanskih Mađara i Demohrišćanski evropski pokret, koji su se 2005. godine integrisali u SVM.

godine, kada je Zakon o izboru narodnih poslanika promenjen i uveden prirodni prag za stranke nacionalnih manjina i njihove koalicije. Na izbornoj listi za parlamentarne izbore 2007. godine nalazilo se šest stranaka i koalicija nacionalnih manjina, koje su osvojile 8 poslaničkih mesta. SVM je samostalnim izlaskom na izbore osvojio 52.510 glasova, čime je dobio tri mandata. DZVM i DSVM su zajedno izašle na izbore kao Koalicija *Mađarska sloga* i osvojile 12.940 glasova, koji nisu bili dovoljni za dobijanje mandata.

Kada je u pitanju proporcionalna zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina, broj zaposlenih u sudstvu nije srazmeran broju u ukupnom stanovništvu, što je kada je mađarska nacionalna manjina u pitanju posebno prisutno van severnobačkih opština. Predstavnici Pokrajinskog sekretarijata za propise, upravu i nacionalne manjine organizovali su sastanke sa predstavnicima Ministarstva pravde RS i predsednicima sudova s ciljem obezbeđivanja adekvatnijeg učešće pripadnika nacionalnih manjina u pravosudnim organima. Rezultat je dogovor da se pravilnicima o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta pojedinih sudova predvide radna mesta sudskog tumača, kao i da se kao uslov za obavljanje poslova na nekim radnim mestima utvrdi znanje jezika određene nacionalne manjine (pripravnik, sudijski saradnik, zapisničar itd).

Pred Ustavnim sudom RS inicirano je pokretanje postupka za utvrđivanje neustavnosti člana 13 Statuta opštine Stara Pazova jer je smatrano da se propisivanjem uslova poznavanja jezika nacionalne manjine, koji je u službenoj upotrebi, krši ustavna garancija jednake dostupnosti radnih mesta i funkcija (Izveštaj o ostvarivanju prava na službenu upotrebu jezika i pisama nacionalnih manjina u AP Vojvodini, 2006). Navedenim članom propisano je da su opštinska uprava, ustanove i preduzeća čiji je osnivač opština Stara Pazova u obavezi da prilikom zapošljavanja vode računa o nacionalnom sastavu te odgovarajućoj zastupljenosti iz redova nacionalnih manjina, kao i o poznavanju jezika kojim se govori na području opštine. Takođe su dužne da u svojim aktima o sistematizaciji odrede minimalan broj zaposlenih iz redova nacionalnih manjina, koji ne može biti manji od procenta pripadnika određene nacionalne manjine u odnosu na ukupan broj stanovnika i ukupan broj zaposlenih, uz obavezu prioritetnog zapošljavanja pripadnika nacionalne manjine do postizanja navedenog procenta, ukoliko kandidat ispunjava propisane uslove prilikom zapošljavanja. Ustavni sud je 2003. godine ocenio da se navedenom odredbom Statuta samo razrađuje odredba Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina i odnosi se na građane koji ispunjavaju zakonom propisane uslove za zapošljavanje na određeno radno mesto.

Pripadnici nacionalnih manjina nisu srazmerno zastupljeni u organima državne uprave, odnosno u njihovim područnim jedinicama na teritoriji APV. Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine je radi prevazilaženja takvog stanja sa stručnom službom Vlade RS usaglasio tekst

Akcionog plana za povećanje učešća pripadnika nacionalnih manjina u organima državne uprave. Vlada RS je 2006. godine na osnovu toga donela Zaključak o merama povećanja učešća pripadnika nacionalnih manjina u organima državne uprave (*Sl. glasnik RS*, broj 60/06).

Najveća podzastupljenost pripadnika nacionalnih manjina beleži se kod Sekretarijata unutrašnjih poslova. Radi promene ovakvog stanja Ministarstvo unutrašnjih poslova RS počelo je da preuzima mere. Ministarstvo unutrašnjih poslova RS i OEBS predstavili su 2007. godine pilot program obuke u Centru za osnovnu policijsku obuku u Sremskoj Kamenici u kom je posebna pažnja posvećena obuci pripadnika nacionalnih manjina i žena. Planiranom reformom školovanja policijskog kadra predviđeno je polaganje prijemnog ispita na jeziku nacionalne manjine, učenje jezika nacionalne manjine, polaganje ispita, novi nastavni sadržaji itd.

Zaključak

Gelner smatra da je osnovni nacionalistički princip kongruencija države i nacije, koji može biti narušen na više načina. Može se desiti da politička granica date države ne obuhvata sve članove odgovarajuće nacije; ili, ona može obuhvatati sve njih, ali obuhvatati i neke strance; ili bi mogla da istovremeno ne zadovoljava ni jedno ni drugo, da ne obuhvata sve pripadnike te nacije, istovremeno obuhvatajući neke koji ne pripadaju toj naciji (Gelner, 1997: 11). Dakle, etničke granice ne bi trebalo da presecaju političke.

Imajući u vidu Smitovo shvatanje nacije, mađarska nacionalna manjina u Vojvodini predstavlja etničku zajednicu. Ovu kategoriju, koju naziva i etnijom, odlikuje šest osobenosti: vlastito kolektivno ime, mit o zajedničkim precima, zajednička istorijska sećanja, diferencirajući element/i zajedničke kulture, povezanost s određenom *domovinom* i osećanje solidarnosti prisutno kod značajnih delova populacije. Naše istraživanje ne pokriva sve elemente koje navodi Smit, i to upravo one koje izdvaja kao najznačajnije, ali smo pokazali da su neki od navedenih zastupljeni kod mađarske nacionalne manjine. Nacije i etničke zajednice preklapaju se u znatnoj meri, a jedna od razlika odnosi se na vezu sa teritorijom. No dok u slučaju etnija spona s teritorijom može biti tek istorijska i simbolična, u slučaju nacije ona je fizička i stvarna: nacije poseduju teritorije (Smit, 1998: 68).

RS predstavlja primer nepoklapanja države i nacije, kao većina država u svetu, dok je SFRJ nagoveštavala mogućnost da postane model za *prevaziđenu naciju* u vidu federacije nacija, koji bi se drugde mogao reprodukovati u širim razmerama (Smit, 1998: 229). U međuvremenu je došlo do obnove nacionalizma dominantnih etnija u državi, što je evidentno kada se posmatraju pravni propisi koji regulišu prava nacionalnih manjina, kao i stepen njihovog ostvarivanja. Liberalni pokrajinski propisi o ličnim imenima nisu zamenjeni odgovarajućim republičkim

propisom (Varadi, 1996: 83). Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama, donet 1991. godine, ukida službenu upotrebu toponima na jezicima nacionalnih manjina. Službena upotreba jezika i pisma nacionalnih manjina gotovo potpuno zamire. Vreme određeno na novosadskim stanicama za emitovanje na jezicima manjina skraćeno je u februaru 1993 – iz ekonomskih razloga, prema objašnjenju rukovodstva koje je postavila vlada, ali i uz propratno ukazivanje na to da manjine u SRJ imaju mnogo šira prava od međunarodno zagarantovanih (Dimitrijević, 1996: 333). Imajući u vidu ukidanje starih i donošenje novih pravnih propisa, kojima se smanjio obim prava nacionalnih manjina, kao i učestalo odsustvo njihove primene tokom perioda obnove etničkog nacionalizma, može se zaključiti da Smitov model ima izrazitiju eksplanatornu snagu od Gelnerovog u pitanju odnosa između etničkih veza i nacionalizma.

U periodu obuhvaćenim ovim radom RS nije donela nijedan sistemski zakon o nacionalnim manjinama²⁶, ali jeste kasnije, a promene zahtevaju poseban napis. Odredbe pojedinih zakona, na kojima je zasnovan rad, nalaze se u direktnoj koliziji. Zakon o lokalnoj samoupravi ne dozvoljava javnu upotrebu nacionalnih simbola nacionalnih manjina, što je u direktnoj opreci sa odredbom Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, s tim da po Ustavu pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na upotrebu svojih simbola na javnim mestima. Postoji i kolizija između odredbi Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisama i Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, kao i odgovarajućih odluka Skupštine APV.

Drugi problem je to što se dobra zakonska rešenja ne primenjuju ili ne u celosti. Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina nudi niz rešenja čijom bi se primenom položaj nacionalnih manjina poboljšao. Usvajanje Zakona je u velikoj meri upravo delo mađarske elite (Ljudska prava i kolektivni identitet, 2005: 537). Njegova osobenost su odredbe kojima se propisuju rešenja radi omogućavanja delotvornog učešća manjina u vlasti i upravi, a nacionalni saveti nacionalnih manjina nisu bili pitani u mnogim situacijama kada su morali biti, niti je njihovo mišljenje uzimano u obzir.

Stepen ostvarivanja prava mađarske nacionalne manjine najjasniji je na nivou prakse, odnosno na nivou konkretnih problema sa kojima se suočava. Pravo na obrazovanje na maternjem jeziku mađarska nacionalna manjina ostvaruje na svim stepenima uz postojanje određenih problema. Nepoštovanje propisa na planu omogućavanja službene upotrebe jezika i pisama pripadnicima nacionalnih manjina veoma je rašireno i ovo pravo pripadnici mađarske nacionalne manjine ostvaruju u najmanjoj meri od svih prava. Pravo na informisanje na mađarskom jeziku ugroženo je svojinskom transformacijom medija i raspodelom radio i televizijskih frekvencija. Mađarska nacionalna manjina ulagala je najveće napore za očuvanje prava na informisanje na maternjem jeziku u skladu sa svojim kapacitetima. Kolektivno

²⁶ Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina donet je kao savezni zakon.

pravo mađarske nacionalne manjine na očuvanje vlastite kulture ostvaruje se u najvećoj meri od svih drugih prava. Kada je o učešću u javnom životu reč, pripadnici mađarske nacionalne manjine su na nivou pokrajine zauzimali bitne funkcije, čime se delimično mogu objasniti značajni naponi koje APV ulaže na polju ostvarenja prava pripadnika nacionalnih manjina, a imali su svoje predstavnike i u republičkim organima, koji imaju konstruktivnu ulogu u zakonodavnoj vlasti, te se može pretpostaviti da bi njihova adekvatna zastupljenost u ovim telima uticala na poboljšanje regulative i poštovanje prava nacionalnih manjina. S druge strane, pripadnici mađarske nacionalne manjine podzastupljeni su u sudstvu, SUP-u itd.

Postoji niz problema u ostvarivanju prava mađarske nacionalne manjine, pa se njen položaj može smatrati osrednjim. Interesi za pitanja nacionalnih manjina nisu na vrhu prioriteta relevantnih političkih činilaca u RS. S druge strane, procesi približavanja Srbije Evropskoj Uniji uslovljeni su povoljnim izveštajima o ostvarivanju prava nacionalnih manjina, iako Evropska Unija nema ujednačenu politiku prema nacionalnim manjinama. Usled toga RS neće uspeti da se odupre uticajima spoljno-političkog okruženja što bi trebalo da doprinese poboljšanju položaja mađarske nacionalne manjine u Vojvodini i pripadnika drugih nacionalnih manjina u RS.

Literatura

- Bakić, Jovo, 2006. Teorijsko-istraživački pristupi etničkoj vezanosti (Ethnicity), nacionalizmu i naciji, *Sociologija*, vol. 48, br. 3, str. 231-264
- Dimitrijević, Vojin, 1996. Stare i nove manjine posle realnog socijalizma, u: Macura, Miloš i Stanovčić, Vojislav (ur.), *Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd: SANU
- Gelner, Ernest, 1997. *Nacije i nacionalizam*, Novi Sad: Matica srpska
- Ilić, Vladimir i Cvejić, Slobodan, 1997. *Nacionalizam u Vojvodini*, Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka Žarko Zrenjanin
- Ilić, Vladimir, 2007. Međunarodni standardi u oblasti zaštite prava nacionalnih manjina, u: *Standardi i unapređenje praksi: Nacionalne manjine u Srednjobanatskom okrugu i Timiškoj Županiji*, Zrenjanin: Centar za razvoj civilnog društva
- Informisanje na jezicima nacionalnih manjina*, 2007. Fond za otvoreno društvo, <http://www.fosserbia.org> (preuzeto 12.03.2011)
- Izveštaj o ostvarivanju prava na službenu upotrebu jezika i pisama nacionalnih manjina u AP Vojvodini*, 2006. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine
- Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2004, 2005. i 2006. godinu*, <http://ombudsmanapv.org/cms/index.php> (preuzeto 27.02.2011)
- Lokalne politike u multietničkim zajednicama u Vojvodini*, 2005. Beograd i Novi Sad: Fond za otvoreno društvo i Centar za regionalizam
- Ljudska prava i kolektivni identitet*, 2005. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

- Milić, Vojin, 1996. *Sociološki metod*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Nacionalne manjine i pravo*, 2002. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji
- Novi imidž i stare polemike, 2006. *Danas*, 06. mart
- Odluka o bližem uređivanju pojedinih pitanja službene upotrebe jezika i pisama nacionalne manjine na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine, *Sl. list APV*, br. 8/03, 9/03
- Odluka o višejezičkim obrascima izvoda iz matičnih knjiga i o načinu upisa u iste, *Sl. list APV*, br. 1/2001
- Policajci u Senti uskoro postaju poliglote: pored engleskog uče i jezik društvene sredine, 2006. *Građanski list*, 07. novembar
- Protest u Evropskom parlamentu zbog Kasinog svojatanja medija, 2005. *Građanski list*, 16. avgust
- Prvi izveštaj Savezne Republike Jugoslavije o ostvarivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, 2002. Beograd: Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica
- Nacionalna ili etnička pripadnost: Podaci po naseljima, u: *Stanovništvo: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002*, sveska 1, 2003. Beograd: Republički zavod za statistiku
- Poslovnik Skupštine Autonomne Pokrajine Vojvodine*, *Sl. list APV*, br. 23/2002, 30/2004
- Protest Ane Tomanove-Makanove povodom izmena Zakona o obrazovanju i vaspitanju, 2006, *Danas*, 10. avgust
- Samardžić, Miroslav, 1999. *Položaj manjina u Vojvodini*, Beograd: Centar za antiratnu akciju
- Smit, Antoni D. 1998. *Nacionalni identitet*, Beograd: Biblioteka XX vek
- Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine*, *Sl. list APV*, br. 17/91
- SVM traži hitne izmene Zakona o radiodifuziji, 2007. *Politika*, 26. jun
- Ustav Republike Srbije, *Sl. glasnik RS*, br. 83/06
- U Subotici otvorena prva visokoškolska ustanova u Vojvodini na kojoj će studenti nastavu pratiti na mađarskom jeziku, 2006. *Danas*, 30. oktobar
- Varadi, Tibor, 1996. Osvrt na kolektivna većinska i manjinska prava, u: Macura, Miloš i Stanovčić, Vojislav (ur.), *Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd: SANU
- Zakon o izboru narodnih poslanika, *Sl. glasnik RS*, br. 10/03, 12/04, 18/04, 137/04
- Zakon o javnom informisanju, *Sl. glasnik RS*, br. 43/03, 61/05
- Zakon o ličnoj karti, *Sl. glasnik RS*, br. 62/2006
- Zakon o lokalnoj samoupravi, *Sl. glasnik RS*, br. 9/02, 33/04, 135/04
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, *Sl. glasnik RS*, br. 62/03, 58/04
- Zakon o putnim ispravama, *Sl. glasnik RS*, br. 90/07
- Zakon o radiodifuziji, *Sl. glasnik RS*, br. 42/02, 97/04, 76/05, 62/06, 85/06
- Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisama, *Sl. glasnik RS*, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005
- Zakon o utvrđivanju određenih nadležnosti autonomne pokrajine, *Sl. glasnik RS*, br. 6/2002
- Zakon o visokom obrazovanju, *Sl. glasnik RS*, br. 76/05
- Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, *Sl. list SRJ*, br. 11/2002